

TRIFUNOVITS ANDREA

Az Olaszországban élő kisebbségek helyzete

A kisebbségi csoportok kérdésköre jogi értelemben csak az első világháború után vetődött fel először, hiszen korábban az egységes Olaszország egyike volt azon európai államoknak, ahol szinte nem léteztek más nyelvet beszélő etnikumok vagy számuk annyira elenyésző volt, hogy kisebbségi jogaikért vívott küzdelemről értelmetlen volna beszélni.

Ez a helyzet alapvetően megváltozott a békeszerződéseket követően, hiszen következményükképpen Olaszország területe jelentősen megnövekedett.

Az 1920-as években fokozatosan lekerül a napirendről a kisebbségek ügye, párhuzamosan a fasiszmus térnyerésével. Újbóli aktualitását csak a második világháború után nyerte vissza.

Az 1948. január 1-jén életbe lépő alkotmány két cikkelyben tér ki az ország területén élő kisebbségek védelmére. A 3. cikkely így rendelkezik: „Minden állampolgár társadalmi méltósága alapján egyenlőnek tekintendő és mindenki egyenlő a törvény előtt, nemi, faji, nyelvi, vallási megkülönböztetés nélkül, politikai vélemény, személyes és szociális helyzetétől függetlenül. A Köztársaság feladata minden olyan gazdasági és szociális akadályt elhárítani, melyek az állampolgárokat szabadságukban és egyenlőségükben korlátozzák, vagy megakadályozzák személyiségük megfelelő fejlődését illetve részvételüket az ország bármely társadalmi, politikai vagy gazdasági szerveződésében.”

A cikkely tartalmát mindenképpen jelentős előrelépésnek kell tekinteni, ha figyelembe vesszük, hogy 20 év fasiszmus után született; de ha más országok alkotmányához viszonyítjuk, akkor is meg lehet állapítani, hogy az olasz alaptörvény egyike a legprogresszívebbeknek ebben a tekintetben. Megfogalmazása általánosnak tekinthető, hiszen csak alapelvek deklarációjára szorítkozik. Az alkotmány 6. cikkelye sokkal pontosabban közelít a problémához, amikor kimondja: „A Köztársaság külön törvényekkel védelmezi a nyelvi kisebbségeket.”

Az alkotmányos kisebbségvédelem egyebek közt előírja, hogy olyan „külön törvényeket” kell hozni és betartani, melyek minden kisebbségi csoport számára az általuk hagyományosan lakott területeken lehetővé teszik anyanyelvük használatát az iskolában, helyneveikben, illetve az egyének és a hatóságok közötti viszonyban. Jelenti ezen túl annak a lehetőségét, hogy a tömegtájékoztatási eszközök használatában a kisebbségi nyelvek érvényesüljenek, és kulturális tevékenységük szervezett formákat nyújtsanak. Az egyenlőség érvényessége-mint látható - megkérdőjeleződik; hiszen csak azon csoportokra alkalmazhatóak a fent leírtak, amelyek egy adott területen hagyományosan jelen vannak. Így tehát a nyelvi értelemben vett kisebbség helyett helyesebb a nyelvi-területi hovatartozás alapján kijelölt csoportokról beszélni.

Szükséges még azt is megjegyezni, hogy az Alkotmányozó Nemzetgyűlés által elfogadott szövegben csupán „nyelvi kisebbségről” van szó, míg az eredeti változatban szereplő „etnikai” kifejezés kimaradt. Bár ezt a változást hivatalosan soha nem indokolták meg, feltételezhető, hogy az alkotmányozók célja ezzel az volt, hogy ezen elvi álláspontot is a lehető legszűkebbre szabják, tehát, hogy a kisebbségvédelmet annak csupán nyelvi-kulturális aspektusára korlátozzák, s így kizárják annak politikai-nemzeti vetületét.

Összegezve tehát azt lehet mondani, hogy az alkotmány nem jelöli meg pontosan a kisebbségvédelem módját és határait, ellenkezőleg: igen nagy ellentmondása, hogy azon esetekben, mikor valóságos törvényes védelem létezett, az a nemzetközi szerződések zárórendelkezéseibe foglaltaknak köszönhető, nem pedig az alkotmánynak. Ezek az egyezmények pedig a fasiszta állam katonai vereségének következményei. Az esetek egy

részében az olasz állam a szeparatista törekvésektől, a környező államok annexiójától, illetve az esetleges területvesztéstől való félelem hatására már az Alkotmányozó Gyűlés összehívása előtt rendelkezett: így az 1945. szeptember 7-i törvényerejű rendelet a Valle d'Aosta-i francia kisebbséget védi, míg az 1940. szeptember 6-án kelt párizsi egyezmény a bolzanói németeket. Később pedig (1954-ben) a londoni konferencia döntésének eredményeként az Olaszországhoz került és a Trieszt környéki szlovének egy speciális státust, s így bizonyos kiváltságokat kaptak.

A francia, német, latin, szlovén nyelvi kisebbségen túl azonban léteznek mások is, amelyek gyakorlatilag semmilyen védelemben nem részesülnek (occitániai, katalán, görög, albán, horvát, szárd).

Mindezen túl, még a „védett” kisebbségeken belül is létezik diszkrimináció, hiszen például a Bolzanóban élő németek olyan privilégiumokkal rendelkeznek, melyeket elveszítenének, ha Triesztbe költöznének, vagy a Trieszt és Gorizia környékén élő szlovének törvényes védelmét az Udinében élő (nem kis számú) csoportok már nem élvezhetik.

Ezeket az ellentmondásokat hivatottak aláhúzni az alábbi adatok: a nyelvi kisebbségekhez tartozók száma körülbelül 2,5 millió fő (ez mintegy 4 százaléka a lakosságnak), de a törvényes védelemben részesülők nincsenek többen 400 000-nél.

Az egyes kisebbségi csoportok

Olaszországban 10 kisebbségi csoportot különböztethetünk meg, melyek számbeli nagysága, jogi helyzete, területi elhelyezkedése igen nagy változatosságot mutat.

Az albán kisebbség

Ebbe a csoportba körülbelül 100 000 fő tartozik. Az első, Olaszországban letelepülő csoportok a 15. század folyamán leginkább Molise és Puglia tartományokba érkeztek, s nagy számban még ma is ott élnek utódaik. Az ezt követő századok folyamán olyan jelentős közigazgatási és vallási autonómiát élveztek, hogy ennek köszönhetően szinte érintetlenül megtartották szokásaikat, kultúrájukat és nyelvüket, illetve igen szoros kapcsolatot tartottak fenn eredeti hazájukkal. Sokan azt állítják, hogy ezen szabadság gyümölcseként Olaszország lett az albán kultúra bölcsője.

A két ország egyesítése a fasizmus kései időszakában semmi jót nem jelentett az Itáliában élő albánok számára, de a második világháború utáni helyzetük sem javult és tért vissza eredeti állapotába.

Ez utóbbi, már talán visszafordíthatatlan változás társadalmi, gazdasági viszonyaik alapvető átalakulásából és hagyományos jogi-közigazgatási autonómiájuk elvesztéséből adódik. Ennek következményeként több mint 50 albánok lakta községben gyakorlatilag már nem is használják nyelvüket, s szinte teljesen elveszítették etnikai vonásaikat. A kisebbségvédelem hiánya, az általános gazdasági fejletlenség, az egyre inkább terjedő televízió, rádió, újságok kikezdték az albán népcsoport nyelvi egyöntetűségét, de az olaszországi albánok mintegy 45 községben még ma is aktívan tevékenykednek kultúrájuk védelmében. Ezen községek Dél-Olaszországban találhatók Abruzzo, Molise, Campania, Puglia, Basilicata, Calabria és Szicília tartományokban.

A mai albán családok már csak egymás között és sokan igen alacsony szinten beszélnek a nyelvet: a legtöbbször, ha egy kicsit is összetettebb társalgással találja magát szemben, már csak olaszul képes beszélni. Ennek egyik legfőbb oka, hogy az albán nyelvet nem tanítják az iskolákban, és szinte semmilyen törvényes védelemben nem részesülnek. Csupán néhány nagyon általános utalással találkozhatunk Molise, Basilicata és Calabria tartományok alaptörvényeiben, míg a többi említést sem tesz róluk.

Az olaszországi albánok csoportjai szétszórtan helyezkednek el az állam területén és nagy többségük mindig is kormánypárti politikusra adta le szavazatát. Egyértelműnek látszik, hogy nem jelentenek veszélyt a fennálló renddel vagy az ország egységével szemben. Sajnos jórészt éppen azért, mert semmilyen „veszélyt” nem jelenthetnek az államnak, nem kapják meg azokat a jogokat, amelyeket a trentinói német népcsoport kivívhatott magának.

A hagyományaik, nyelvük védelmében létrehozott intézményeket néhány egyetem (Róma, Bari, Nápoly, Palermo) albán nyelvi tanszékei, pár magánszervezet, kevés havi folyóirat és néhány templom jelképezi. Általánosságban azonban azt is szükséges elmondani, hogy az albánok nagy része (főleg az értelmiségi réteg) szegényli, tagadja etnikai hovatartozását, s arra törekszenek, hogy környezetük teljességében olasznak tekintse őket.

A katalán kisebbség

Megközelítő becslések szerint 15 000 ember tartozik ehhez a nyelvi közösséghez. A 14. században (60 évi harc után) a szárd Alghero városát elfoglalták a katalán csapatok, majd hamarosan a város vezetését is megszerezték, és abszolút uralomra tettek szert benne. Diszkriminatív városi törvényeiknek köszönhetően az elkövetkező évszázadok alatt nemcsak hogy meg tudták őrizni etnikai identitásukat, hanem a betelepülő szárdok is hamarosan felvették nyelvüket, szokásaikat, kultúrájukat.

Alghero még a legsötétebb időszakokban is megőrizte ezt a „másságát”, bár napjainkra a város lakosságának már csak a fele ragaszkodik eredeti szokásaihoz, nyelvéhez. Ezt értékelve persze figyelembe kell venni, hogy ezen csoportok semmilyen törvényes nyelvi védelemben nem részesülnek, annak ellenére, hogy Szardínia egy speciális státussal rendelkező autonóm tartomány. Az igazság kedvéért persze azt is meg kell jegyezni, hogy maga a szárd kultúra sem élvez semmilyen védelmet, mely - bár az országban nyelvi kisebbséget alkot - Szardínia szigetén a helyi többséget jelenti.

A katalánoknak tehát egyedül kell saját nyelvük védelmében kiállniuk, s úgy tűnik, igen nagy sikerrel teszik ezt is: A sassari egyetemen oktatják a katalán nyelvet és irodalmat; 1972-re sikerült azt is kiharcolniuk, hogy Alghero iskoláiban taníthassák nyelvüket. Ezen kívül a városban láthatók katalán feliratok az üzleteken és a közhivatalokon.

A katalán nyelv mind Spanyolországban, mind Franciaországban csak megtűrt nyelvjárás, s még Andorrában is, ahol a hivatalos nyelv katalán, sem magán-, sem állami iskolákban nem tanítják arra hivatkozva, hogy sokkal hasznosabb a francia vagy a spanyol.

A görög kisebbség

Mintegy 20 000 főről van szó, akik Puglia és Calabria megyéiben élnek. Az állam semmilyen jogi védelemben nem részesíti őket. Salento környékén, ahol nagy többségük él (15 000 fő), bár hivatalos védelemben ők sem részesülnek, úgy tűnik, elég hatékonyan képesek ellenállni az olasz nyelvi kolonizációnak: számos kulturális kört alapítottak, nyelvi tanfolyamokat szerveztek. Mindezeknek a töredéke sem figyelhető meg Calabriában, ahol a gazdasági elmaradottság miatt egyre többen hagyják el szülőhelyüket.

A szárd kisebbség

A szárdokat nyelvészeti szempontból olaszoknak tekintették mind a Savoia-Piemonti királyság területén, mind az egységes olasz államban. Mindezek ellenére a szárd nyelvet - bár inkább csak a beszélt szinten - a sziget nagy többsége használja. Számuk mintegy 1 200 000 fő.

A feltételezések szerint a 10. század környékén született ez a nyelv, mely az újlatin nyelvek közül a legarchaikusabb és -konzervatívabb, s így az összes közül ez áll legközelebb a latinhoz. Ezt a sajátosságát Szardínia történelmi különfejlődésének köszönheti.

Amikor létrejött az egység Itáliában, a szigetet is hozzá tartozónak tekintették (minthogy korábban Piemonthoz tartozott). Az ezt követő időszakban a szárd nép kisebbségvédelmében semmilyen előremutató lépés nem történt, majd a fasizmus ideje alatt megkezdődött a nyelv hivatalos üldözése: tilos volt a templomban vagy akár folklorisztikus előadásokon használni. Az autonóm törekvések új lendületet kaptak, amikor az OSdA (Szárd Akciós Párt) a földalatti tevékenység után ismét visszanyerte legalitását, majd 1943 folyamán megalakult Szardínia Kommunista Pártja (PLDS). A PLDS Itália más tartományaiban nem tapasztalható sajátosságokkal rendelkezik. „A különleges földrajzi, történelmi, gazdasági, kulturális helyzetéből adódóan szigetünk különálló egységet alkot és rosszul tűri, ha a félszigeten konszolidálódott politikai hatalom befolyását rákényszerítik... Javasoljuk olyan szocialista, föderatív állam létrehozását, melyben Szardínia mint Szárd Autonóm Köztársaság foglal helyet.”

A háború után a sziget megkapta az autonómiát, de ez igen korlátozottnak tekinthető, ha a szicíliai autonómiával vetjük össze. Sőt, a „speciális státus” (1948-tól) a normál státusú tartományoknál kedvezőtlenebb helyzetet teremtett a szárdoknak, amennyiben a központi kormányzat beleszólási joga Szardínia esetében nagyobb.

Összegezve tehát az állapítható meg, hogy miután a jogi védelem teljesen hiányzik, nincs elismerve a szárd nép mint kisebbség, a szárdok kénytelenek saját maguk gondoskodni nyelvük és kultúrájuk védelméről. A szárd nyelv csak szórványosan jut be a templomokba, az iskolákba, s akkor is csak néhány „felvilágosult” papnak vagy tanítónak köszönhetően.

Ami pedig az iskolai rendszert illeti, a helyzet rendkívül összetett és komplikált; a tanárok nagy részét az állam helyezi ide a félszigetről vagy Szicíliából (nem véletlenül), s így nekik tulajdonképpen a helyi kultúrához semmi közük nincs.

A rádió helyi adásait olaszul közvetítik, kivéve néhány folklorisztikus rovatot. Az a néhány könyv, amelyet szárd nyelven publikálnak, egytől egyig verseskötet. A szárd kultúra és a szárd öntudat megőrzésére irányuló törekvések leghatározottabb képviselői a helyi politikusok közül kerülnek ki, ezen belül is inkább a fiatalok azok, akik a legszélsőségebb nacionalista törekvéseknek adnak hangot.

A francia kisebbség

A francia kisebbséghez tartozók száma 90 000 körül van. Az úgynevezett franko-provanszál nyelvet beszélnek, és a Valle d'Aosta tartományban élnek. Ez egyike azon kevés területeknek, ahol hatályos jogszabályok rendelkeznek az itt élő kisebbségekről, és (legalább részben) védelmezik őket. A speciális státusú autonóm megye rendelkezései szerint (1948. február 26. 4. számú törvényerejű rendelet), a francia és az olasz nyelvet egyenlő értékűnek kell tekinteni a közokiratokban (ez alól kivételt jelentenek a bírósági intézkedések - ez pedig komoly korlátozás), minden típusú iskola minden szintjén, illetve a megye közéletében. Valle d'Aostában azonban az Alto Adige-i német és a trieszti vagy goriziai szlovén iskolákkal ellentétben nincsenek francia nyelvű állami iskolák: hiszen az egyenlőség elve egy és ugyanazon iskolában érvényesül. Sajnos a gyakorlatban ezt az elvet ritkán alkalmazzák, ami az oktatók közömbösségének vagy ellenséges magatartásának köszönhető.

Ezen túl a tantervek nem számolnak a helyi kívánalmakkal. Az alapelvekkel ellentétes nyelvi egyenlőtlenségre jó példa egy 1959-es törvényrendelet, mely arra kötelezett mindenkit, hogy vizsgáit olasz nyelven tegye le a megye területén (nem úgy, mint például a bolzanói német iskolákban). Szerencsére ezt a szabályzatot az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek

nyilvánított, s így eltörölték, mindenesetre jól tükrözi a francia kisebbség védelmét biztosító törvények és rendeletek ellentmondásait.

A tömegtájékoztatói eszközöket illetően sem nagyon jó a helyzet: hiszen a franciáknak saját napilapjuk egyáltalán nincsen, a kisebbség nyelvén sugárzott rádió és televízió műsorok is teljesen hiányoznak, sőt 1974-ig az állam tiltotta és megakadályozta a francia vagy a svájci televíziós csatornák vételét is.

Ebben a megyében igen sok, teljes autonómiát követelő politikai szerveződés jött létre, de szinte teljesen hiányzik vagy legalábbis nagyon erőtlén a kulturális önszerveződés.

A ladin kisebbség

A ladin nyelven belül 3 csoportot lehet megkülönböztetni: 1. A nyugati csoportot, mely a svájci Graubünden kantonban él. Ott a nyelvüket mint a Helvét Konföderáció negyedik nyelvét, hivatalosan elismerik; 2. A központi (vagy dolomiti) csoportot ők Bolzano, Trento és Belluno körzetében élnek, számuk 15 000 körüli. 3. Végül a keleti (vagy friuli) csoportot, mely mind olasz, mind szláv vonásokkal rendelkezik, körülbelül 400 000 embert foglal magába.

Az osztrák, majd később az olasz kormány hibájából a ladin nyelv soha nem tudott magasabbra jutni a szétszórt és egymástól különböző helyi nyelvjárások szintjéről. A tapasztalatok alapján pedig azt lehet megállapítani, hogy csak egységes nyelv tud egy népet egyben tartani és képessé tenni arra, hogy azon nyelvek nyomásának ellenálljanak, melyek sok esetben a hivatalos nyelvek, és tekintélyes kulturális múlttal rendelkeznek. Ha ezt figyelembe vesszük, szinte csodával határosnak tűnik, hogy a ladin nyelv fennmaradt napjainkig. A televízió és a turizmus következtében egyre inkább teret hódít a német és az olasz, így már sokszor a kulturális élet nyelve is egy idegen, a német vagy az olasz nyelv.

A háború után, 1946-ban a dolomiti csoporthoz tartozó ladinok egyebek között autonómiát kértek, de az olasz állam ezt megtagadta tőlük. Később azonban a híres De Gasperiga-Gruber-egyezményt követően a kormánynak már kényelmesebb és könnyebb volt engedelményeket tenni: így az 1948-ban elfogadott speciális státusú tartomány alaptörvénye így rendelkezik ezen kisebbségeket illetően: „Azon községekben, ahol ladinul beszélnek, garantált ezen nyelv oktatása az elemi iskolában. Mind községi, mind megyei szinten figyelembe kell venni a ladin népek kultúráját, hagyományait és megszokott helyneveit”.

Védelmük tehát - mint ebből is látszik - a szükséges minimumra korlátozódott. A ladin iskolákban kötelező az olasz nyelvet heti 12 órában, a német nyelvet 12 órában tanítani, és a ladin nyelvet mindössze 1 (!) órában oktatják. Az állami vizsgákon használhatják mind a németet, mind az olaszt, de a ladint nem. Ugyanakkor a venetói ladinokat még ebből a kevés privilégiumból is kizárták, hiszen ők már egy másik tartományban élnek. Ez a megosztottsági helyzet Mussolininek köszönhető, aki 1923-ban átszervezte a megyei beosztást. Az a tény, hogy a fasizmus letűnte utáni demokrata állam ezt nem akarta helyesbíteni, a hatalomnak az, állampolgárai iránti lojalitásának hiányát jelenti.

Az ellentmondásos helyzet egyre inkább fokozódott (néha fegyveres akciókat is kiváltva), míg az ellenállás lecsitítására az olasz kormány el nem készítette a híres „csomagot”, mely sajnos csak látszatra mutat a fejlődés irányába, tartalmában a régi szellemet tükrözi.

A Friuli-Venezia-Giuliában élő ladinokat az állam semmilyen törvényes védelemben nem részesíti, így ők csak saját magukra támaszkodhatnak. Napjainkban a ladinok ezen csoportjának az elolaszosodása feltartóztathatatlan folyamat, mely az állami védelem hiányul túl annak köszönhető, hogy területén sok, a turisták tömegét vonzó fürdőhely van, illetve nagy számú laktanya a belső területeken, s így ezen körülmények az olaszul beszélők jelentős és állandó jelenlétéhez vezettek. A friuliaknak sok szervezetük van, ezek azonban rendkívül gyengék. A legerősebb elem az etnikai tudat megőrzéséért folyó harcban a templom.

Az occitán kisebbségek

Ebbe a csoportba hozzávetőlegesen 200 000 fő tartozik. Olaszország főleg észak-nyugati hegyvidékében laknak, mely igen szegény térség. Az ipar szinte teljes egészében hiányzik, s ez sokszor elvándorlásra készíti az ottelőket. Közvetlen közelükben olaszt, franciát és a piemonti dialektust beszélők élnek, ami kétségtelenül gyengíti nyelvi, kulturális megerősödésüket vagy túlélési esélyeiket. jogi helyzetük rendkívül kedvezőtlen: nyelvüket senki nem ismeri el (még Franciaországban sem). Piemont tartományi törvényei csupán egyetlen közvetett utalással említik őket, mellyel de facto elismerik létüket, míg Calabriában említés sem történik róluk a törvényekben.

A horvát kisebbség

Körülbelül 3 000 emberről van szó, akik horvátul beszélnek, nyelvük dalmát nyelv. Molise néhány falvában élnek, törvényes nyelvi és jogi védelmük gyakorlatilag nem létezik. Egyetlen téren tartották csak meg eredeti szokásaikat: a templomban, hiszen mind a mai napig tartanak horvát nyelvű miséket. Aktivitásuk hiánya és az állam közönye következtében etnikai hagyományaik megőrzése rendkívül kétséges a jövőben.

A német kisebbség

A német nyelvű területen (Dél-Tirol) mintegy 275 000 német anyanyelvű ember él. Ezen a nyelvi félszigeten túl vannak azonban kisebb szigetek, melyek teljesen izoláltan fekszenek egymástól, itt mintegy 15 000 német ajkú él. Az Alto Adige-i németeket a háború után kötött De Gasperi-Gruber-egyezmény és a speciális státussal összekapcsolt autonómia védi.

Ha ez a kisebbségi csoport a saját etnikai és nyelvi identitásáért nem harcolt volna az összes elérhető eszközzel (a fegyvereket beleértve), nem tudta volna az eredeti, nagy csalódást és felháborodást keltő autonómiát oly módon megváltoztatni és kiszélesíteni, mely napjainkra csaknem tökéletes védelmet jelent számukra.

1948-ban, mikor autonómiát kapott a tartomány, a hivatalos nyelv még az olasz volt. További 27 évbe telt, mire egyenjogúsították a német és az olasz nyelvet. Ez a törvényi védelem azonban két dolognak köszönhető leginkább: egyrészt az igen erélyes nemzetközi segítségnek (Ausztria), másrészt a déltiroliai aktivitásának.

A német ajkú kisebbség védelme nagyon fejlett, különösen ha más olaszországi etnikumok helyzetével vagy akár a Dél-Tiroltól távolabb eső német nyelvi szigeteken élők kisebbségi jogaival hasonlítjuk össze.

A szlovén kisebbség

A szlovén kisebbség megjelenése az olasz állam területén 1866-ra nyúlik vissza, mikor a békeszerződés szerint Velence és környéke az egységes Itáliához került. Ezen új szerzeményhez tartozott az úgynevezett „Szláv Veneto” Udine környékével együtt. Jelenlétük az ország területén semmilyen jogi következménnyel nem járt, egyrészt azért, mert számuk igen korlátozott volt, másrészt pedig az időpont nem lett volna alkalmas kisebbségi törekvéseik érvényesítésére.

Az első világháború után a helyzet alapvetően megváltozott, hiszen Venezia=Giuliát a királysághoz csatolták, s vele együtt az igen jelentős számú szlovén és horvát kisebbséget is. Az állam deklaráltnan figyelembe vette és tiszteletben tartotta kisebbségi jogait, erről néhány törvény is tanúskodik.

Ezen pozitív kezdet azonban nem teljesezhetett ki, hiszen néhány évre rá, a fasizmus hatalomra kerülésével egy időben, megkezdődött korábbi jogaik felmorzsolása, majd pedig üldöztetésük.

A második világháború után a szláv kisebbség által lakott terület nagy része Jugoszláviához került, s a párizsi békeszerződés következtében igen erős menekülési hullám kezdődött (mindkét országban), melynek következtében számuk még kisebb lett.

1954. október 5-én hozták meg a tárgyaló felek (USA, Olaszország, Nagy-Britannia, Jugoszlávia) azt a határozatot, az „Egyetértés Memorandumát”, mely szerint a békeszerződések által körülhatárolt terület egy része (A zóna) Olaszországhoz került. Ennek következtében az ország területén élő szlovén ajkúak száma jelentősen megnőtt.

Jelenleg a szlovén kisebbség, melyhez körülbelül 100 000 ember tartozik, a következő területeken él: Val Canale (mely egy négynyelvű terület: szlovén, friuli, olasz, német), a Valle di Resia, Alto Collio, Gorizia környékének egész nyugati része, valamint Trieszt és környéke, a tengerparttól eltekintve. Ezek a területek néha három-, sőt négynyelvűek is.

Friuli-Venezia-Giulia, 1963-ban egy alkotmánytörvény szerint speciális státust kapott. Ekkor úgy tűnt, hogy helyzetük radikálisan megváltozik, hiszen a tartományi törvény 3. cikkelye elismeri a szlovén kisebbség jogait. Ez azonban gyakorlati jelentőséget sokáig nem kaphatott, ugyanis mind a kormány, mind az alkotmánybíróság, illetve az államtanács arra az álláspontra helyezkedett, hogy a nyelvi kisebbségi csoportokat illetően csak az államnak van joga bármilyen intézkedést meghozni, tehát a tartománynak (még ha speciális státusú is) erre nem ad lehetőséget.

Az állam a szlovén kisebbséget illetően csak egy rendszabályt hozott, méghozzá az oktatás terén, de ennek is több ellentmondásos pontja van, s mindenesetre csak Gorizia és Trieszt körzetére vonatkozóan, teljesen figyelmen kívül hagyva Udinét.

Az Olaszországban élő szlovén nyelvű etnikum jogi helyzetére a következők érvényesek: a) Létezik nemzetközi jogvédelmük, melynek az alapja az „Egyetértési Memorandum” és a hozzá csatolt, „speciális státust” biztosító dokumentum, melyek azonban csak a volt A zónára érvényesek, tehát Triesztre és környékére. b) Létezik egy központi állami törvény az oktatás terén, mely ugyancsak Gorizia és Trieszt körzetére vonatkozik. c) Létezik egy alkotmányos alapelv, mely általánosan, minden nyelvi kisebbségre érvényes. d) A kisebbségvédelem elve Friuli-Venezia-Giulia tartományi törvényében is szerepel a szlovén csoportokra vonatkoztatva, de ennek hatásosságát az Alkotmánybíróság értelmezése miatt semmisnek lehet tekinteni, hiszen az nem ismeri el a tartomány kompetenciáját a kisebbségeket érintő törvényhozásban. Mindezek következtében a szlovén ajkúakat három csoportra lehet osztani:

1. Az Udinében és körzetében élő szlovénekre, az általános alapelvek érvényesek, rájuk egyik konkrét rendszabály sem alkalmazható.

2. A Goriziában és környékén élőkre, melyekre az előzőeken túl az oktatás ügyében hozott állami törvények is vonatkoznak.

3. A Triesztben és körzetében élőkre minden eddigi szabály alkalmazható, de ezeken kívül az „Egyetértési Memorandumból” következők is.

A Friuli-Venezia-Giulia tartomány jogrendje

Az ezzel kapcsolatos vizsgálódást a tartományi törvény 3. cikkelyével kell kezdeni, mely szerint: „a tartomány minden állampolgárát egyenlő jogok illetik meg és egyenlő elbánásban kell hogy részesüljenek, függetlenül a nyelvi hovatartozástól, az etnikai és kulturális sajátosságok tiszteletbentartásával és védelmezésével.” Ez korrespondál az alkotmány 3. cikkelyével is, mely a kisebbségi csoportok védelméről szól. A kisebbségvédelmet nem lehet egyszerűen egyenlőségi alapon megteremteni, szükségesek hozzá speciális, csak a más ajkúakra vonatkozó intézkedések: Ennek alapján egyértelműnek tűnik, hogy a 3. cikkely első

része az egyenlőség elvével van összhangban (egyéni jogok biztosításán keresztül). A második része pedig a közvetlen és valóságos kisebbségvédelemről rendelkezik (kollektív jogokat adva). Minderről nem is lenne érdemes tovább szólni, ha az alkotmánybíróság nem hozta volna meg azt a határozatát, mely szerint az egyenlőségi elv értelmében kizárt annak a lehetősége, hogy bármely nyelvi csoport érdekében különleges, normákat hozzanak a tartományi törvénykezés keretében. Majd ez a határozat így folytatódik: „Az etnikai - nyelvi kisebbségek védelmében csak az állam hozhat törvényt, s ezt a jogot az alkotmánnyal összhangban a tartományok nem gyakorolhatják.”

Mindebben a legnagyobb ellentmondás az, hogy Friuli-Venezia-Giulia tartományi törvényének idézett 3. cikkelye, Trentino-Alto Adige tartományi törvényének 2. cikkelyét idézi szó szerint, s emiatt ha a fent említett határozatot elfogadjuk, érvényességét a németek lakta tartományra is ki kellene terjeszteni, tehát megvonni tőlük azokat a jogokat, amelyeket ma már senki sem vitat el.

Miután Friuli-Venezia-Giulia azért kapta meg a speciális státust, mert területén nagyszámú a szlovén eredetű lakosság, úgy tűnik, hogy elég logikus követelmény lenne mindennek értelmet is adni azzal, hogy maga a tartomány is hozhasson rájuk vonatkozó törvényeket. Ez persze nem jelentené azt, hogy kizárólagos hatalommal rendelkeznek, csupán csak arról van szó, hogy a kisebbségek védelmére vonatkozó jogszabály-alkotásban meg kellene osztani az állami és a tartományi kompetenciákat.

Elvi síkon szemlélve ezeket, a kép nagyon elszomorító, ugyanakkor a gyakorlatról elmondható, hogy ezen korábbi állásfoglalás az évek alatt egyre inkább jelentőségét veszítette. Ezt bizonyítják a tartomány egyes új normái, melyek semmilyen ellenszegülést nem váltottak ki az állam részéről. Az első ezen törvények közül kimondja, hogy a tartományi közigazgatás feladata az, hogy bátorítsa „a nyelvi kisebbségek kulturális örökségét védő kezdeményezéseket”.

Egy másik törvény pedig kimondja, hogy a tartományi tanács által a tartományi művészeti és kulturális bizottságba választott szakértők közül legalább kettőnek a szlovén kisebbséghez kell tartoznia.

Ugyanez a norma tartalmazza azt is, hogy a szlovén kisebbség kulturális intézményeinek, társulásainak létrejöttét és működését a tartománynak támogatnia kell. Egy másik, későbbi törvény, amely Trentino-Alto Adige-i mintára készült, kimondja, hogy a tartomány visszatéríti azon költségeket (legfeljebb 75 százalékig), amelyek a helyi szerveket terhelik, amikor is fordítókat és más nyelvi eszközöket használnak abból a célból, hogy szlovén nyelven is megfelelő legyen a tájékoztatás.

Állami jogrend

Az állami törvényhozással kapcsolatban kétségtelenül a legfontosabb az oktatásügyi jogszabály, mely ugyanakkor diszkriminatív módon kedvezőbb helyzetbe juttatta a goriziai és trieszti körzeteket, hiszen a norma hatálya nem terjed ki Udinére. (Ez a megkülönböztetés egyértelműen ütközik az alkotmány 3. cikkelyével.) Ezen állami törvény szerint Gorizia és Trieszt körzetében lévő óvodákban és általános iskolákban a foglalkozásokat a gyermekek anyanyelvén is lehet tartani, s ennek megvalósítása céljából létre kell hozni az olasz nyelvű iskolákon kívül szlovén tannyelvű iskolákat is, mely utóbbiakban megszerzett bizonyítványok egyenlő értékűek az olaszokkal.

Ezekben a szlovén iskolákban kötelező az olasz nyelv oktatása, melyet azonban csak olyan tanárookra lehet bízni, akik ismerik a szlovén nyelvet is. A szlovén iskolák létrehozása és tanidejük, tantervük megállapítása elnöki rendeleten keresztül történik a közoktatásügyi miniszter javaslatára.

Az említett két körzet szlovén iskoláiba a tanári állás megszerzésekor az általános törvényben foglaltak szerint kell eljárni, azzal a különbséggel, hogy a pályázóknak szlovén anyanyelvűeknek kell lenniük. Az így kijelölt tanárookra előmenetelüket és fizetésüket illetően ugyanazok a normák érvényesek, mint a többi iskola oktatóira. Ami a szlovén iskolák felügyeletét illeti, ezt a feladatot olyan emberek láthatják csak el, akik tökéletesen ismerik a nyelvet. Ahhoz, hogy a gyerekek bekerülhessenek a nemzetiségi iskolába, olyan deklarációt kell tenni az eltartójuknak, mely a kisebbségi csoporthoz való tartozást igazolja. Ezt a nyilatkozatot önkéntes alapon teheti meg bárki.

Ugyanez a törvény azt is elrendeli, hogy a kerületi és megyei iskolai tanácsokba delegált tanárok egyötöde és maguknak a tanulóknak egyötöde, a szlovén nyelvű iskolákból kerüljenek ki.

A fent leírt rendelkezések, bár messze vannak a tökéletestől, mégis igen haladónak tekintendők, de nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy ez a szlovén kisebbségnek csak egy részét érinti, míg az Udine környékén élő csoportok mindebből ki vannak zárva.

A nemzetközi jogvédelem határai

A szlovén kisebbség nemzetközi jogvédelme a már korábban említett Egyetértési Memorandumon alapszik. Meg kell azonban jegyezni azt is, hogy ez a védelem nemzetközi jellege ellenére nem jelentős, hiszen az ebben az egyezményben mondottakat soha nem alakították át belső joggá. Így azt az olasz hatóságok kizárólag a közigazgatásban vehetik figyelembe, mégpedig olyan mértékben, ahogy azt a mindenkor hatályos törvények előírják, illetve a pillanatnyi politikai orientáció azt lehetővé teszi.

A Memorandumban foglalt speciális státusból eredő másik igen nagy probléma, hogy az abban leírtak; csak a volt „A” zónában élőkre vonatkoznak, míg a belső törvények a Trieszt és Gorizia körzetében lakó szlovéneket érintik. További jelentős ellentmondás az, hogy míg a belső rendszabályok csaknem kizárólagosan az oktatás problematikájával foglalkoznak, addig a Memorandum jogi helyzetek sokaságát veti fel, melyek részben az egyénekre, részben pedig a közösségre vonatkoznak. Ami a kollektív jogokat illeti, a fent említett dokumentum a következőkkel foglalkozik:

a) anyanyelv használata; b) anyanyelvű oktatás; c) közhivatalokba való bejutás egyenlőség alapján; d) a tartomány gazdasági fejlődéséhez való hozzájárulás joga; e) kulturális tevékenység folytatása.

A dokumentumban foglaltak szerint, tilos „a közigazgatási kerületek határát módosítani..., mert ez megváltoztathatná ezen területek etnikai összetételét”, s bizonyos esetekben jogvesztéssel járhatna.

Végül a dokumentum előírja egy olasz jugoszláv bizottság felállítását, melynek „feladata a Jugoszláv kisebbségek védelmét érintő konzultáció, véleménycsere és együttműködés, ezen túl kötelessége az ezen etnikumok részéről jövő panaszok kivizsgálása”.

A kollektív jogok egyike, az anyanyelv használata a szöveg alapján kiterjed a személyes és hivatalos kapcsolatokra, legyen ez utóbbi esetben a másik fél közigazgatási vagy bírósági hatóság, ezen túl az egyének joga van a saját anyanyelvén elkészült válaszhoz. A Memorandum elrendeli, hogy azon községekben, ahol jelentős kisebbségi csoport él (a lakosság legalább egynegyede), kötelező mindkét nyelv használata a helyneveknél és a közhivatalokban. Ami az iskolarendszert illeti, a dokumentum kimondja, hogy létre kell hozni óvodákat, általános és szakiskolákat mindazokban a községekben, ahol a szlovén kisebbséghez tartozó gyermekek laknak. Ezek az iskolák ugyanolyan bánásmódban kell, hogy részesüljenek, mint a többi: a tankönyvek elosztásában, épületek és egyéb anyagi eszközök kiutalásában, illetve a tanerő számának megállapításánál és az iskolai végzettséget igazoló bizonyítvány elbírálásánál. A tanárok anyanyelve meg kell, hogy egyezzen a

gyerekével, és a tantervnek olyannak kell lenni, mely a tanulók nemzetiségi jellemvonásainak kifejlődését nem gátolja.

A Memorandum igen tömören fogalmaz, mikor kimondja, hogy a „közigazgatásban igazságos módon kell biztosítani a kisebbség képviselőit”. Az egyezmény ezt követő szakasza a szlovének gazdasági érdekeinek és jogainak védelméről szól, majd kulturális tevékenységük gyakorlására tér ki. Ebben az utóbbiban az államnak aktívan elő kell mozdítani az erre irányuló kezdeményezéseket és az egyenlőség elvét szem előtt tartva kell anyagi eszközöket kiutalni a kulturális tevékenységet folytató olasz és szlovén szervezetek között.

Különös figyelemmel kell a fenti elveket alkalmazni a középületek kiutalásánál, a rádió használatánál, illetve a közpénzek elosztásánál.”

Mint látható, az Egyetértési Memorandumban a szlovén kisebbség védelméről igen részletes és előremutató rendelkezések állnak, de a legnagyobb hiba az maradt, hogy mindezt nem konvertálták az állam belső jogává.

Annak ellenére, hogy a szlovének viszonylag kedvező helyzetben vannak sok más kisebbséghez képest, nagyon harcra készen és aktívan öröködnék jogaiknak csorbíthatatlanságán: meg kell jegyezni, hogy ez az egyetlen kisebbség Olaszországban, amely hivatalosan használhatja az „etnikai kisebbség” megjelölést, ami bár helyes kifejezés, az alkotmány mégsem ezt használja, hanem igen óvatosan csak a „nyelvi kisebbségről” szól.

A szlovének szervezett társadalmi élete nagyon aktív: sok heti-, havi- és napilapjuk van, Triesztben van nemzeti színházuk, vannak politikai pártjaik és rendszeres televíziós adásaik. A felsorolt pozitívumokat persze csak kritikusan lehet fogadni, hiszen szükséges azt is megállapítani, hogy mindez csak relatíve, a többi kisebbség helyzetéhez képest kedvező.

Az újabb fejlemények

Mint látható, a kisebbségvédelem jelenlegi állása nagyon sok kritikus pontot és ellentmondást tartalmaz, ami pedig egyértelműen a reform szükségességét sugallja. Ebben maga az olasz állam is érdekelt kell, hogy legyen, hiszen sokkal fontosabb megelőzni, mint majd a későbbiekben letörni a mindig is lehetséges szeparatista törekvéseket. Bár Olaszországban ma már nem működik fegyveres, terrorista nacionalista csoport, kifejlődésének csírái megvannak, s ez is a megelőzés szükségességére hívja fel a figyelmet.

Az 1993. április 19-én benyújtott törvényjavaslat éppen ezeket a problémákat igyekszik kiküszöbölni, hiszen arra törekszik, hogy biztosítsa az olasz területen élő összes kisebbség számára hagyományaik, kultúrájuk és nyelvük védelmét. Ennek a törvényjavaslatnak legfőbb pontjai a következők:

1. cikkely

„A Köztársaság törvényes védelemben részesíti az albán, katalán, horvát, német, görög, szlovén, cigány származású népek nyelvét és kultúráját, illetve a ladin, francia, francia-provanszál és az occitániai nyelvet beszélőket. A Köztársaság védelemben részesíti a friuli és a szárd nép kultúráját és nyelvét.”

2. cikkely

„A 2. cikkely 2. bekezdésében megjelölt községekben az iskola területi szerveinek, községi és körzeti tanácsainak tagjai használhatják a helyi nyelvet ezen szervek működésének keretében. A tevékenységük eredményeképpen hozott nyilatkozatok azonban következményüket tekintve semmiesek, ha azokat nem teszik közzé olaszul is.”

7. cikkely

„A 2. cikkely 2. bekezdésében megjelölt községek tanácsai a saját jogszabályaiknak megfelelően lehetővé tehetik - más pénzügyi forrás hiányában a községi költségvetés terhére, az állami, tartományi és helyi szervek, illetve nem helyi közszervezetek hivatali döntéseinek közzétételét a nemzetiségi nyelven, azzal a kikötéssel, hogy a jogos hivatkozási alap, tehát a hiteles változat, az olasz szöveg lesz.”

8. cikkely

„A 2. cikkely 2. bekezdésében megjelölt községekben megengedett a kisebbségi nyelv szóbeli használata a közigazgatásban.”

9. cikkely

„A 2. cikkely 2. bekezdésében meghatározott községekben, a helyi tanács határozhat arról, hogy a hivatalos helynevek mellett a helyi hagyományoknak és szokásoknak megfelelőket is használják, a tartományi törvényekkel összhangban.”

10. cikkely

„Azon állampolgárok, melyek az 1. cikkelyben meghatározott csoportok valamelyikéhez tartoznak, illetve a 2. cikkely 2. bekezdésében körülhatárolt községekben laknak és ezen törvény életbeléptetését megelőzően kereszt vagy vezetéknevüket megváltoztatták, joguk van az eredetit visszakapni megfelelő dokumentáció felmutatása mellett, az illetékes fellebbviteli bíróság határozata alapján. Az eredeti név visszaszerzése az érintettek leszármazottaira is vonatkozik.

Azokban az esetekben, amikor az 1939. július 9-i 1238-as számú királyi rendelet következtében válnak aktuálissá az 1. bekezdésben foglaltak, az eljárás ingyenes, és azt, a kérelmet követően 90 nap alatt le kell folytatni.”

11. cikkely

„A RAI-TV tartományi rádió- és televízióadásba az 1. cikkelyben meghatározott nyelvel: en híreket, kulturális és szórakoztató műsorokat is be kell iktatni. Ezt, a rádió- és televíziós szolgáltatások ellenőrzésével megbízott parlamenti bizottság által kijelölt módon kell megvalósítani az érdekelt tartomány és a RAI-TV között szerződésen keresztül.”

12. cikkely

„Az ezen törvény által a tartományok hatáskörébe utalt ügyekben a tartományok kötelesek belső törvénykezésüket ezen jogszabályokhoz igazítani.”

13. cikkely

„Azon tartományok, melyek területén jelen van az 1. cikkelyben meghatározott nyelvi csoportok közül valamelyik, objektív kritériumok alapján, saját belső pénzügyi forrásaik, magántulajdonban lévő, kisebbségi nyelvet használó újságok vagy televíziós csatornák finanszírozásáról dönthetnek.”

Irodalom

- Yizzorusso, Alessandro: Verso il riconoscimento della soggettività delle comunità etnico-linguistiche. In: *Studi in memoria di Carlo Funo* Giuffrè editore. Milano 1973.
- Pizzorusso, Alessandro: *Il pluralismo linguistico tra Stato nazionale e autonomie locali* Pacini editore. Pisa 1975.
- Salvi, Sergio: *Le lingue tagliate. Storia delle minoranze linguistiche in Italia* Rizzoli editore. Milano 1975.
- Bartole, Sergio: *Profili delle condizioni delle minoranze linguistiche in Italia*. Milano Italia oggi a cura di Diana Agosti 1985.
- Rescigno, Giuseppe Ugo: Corso di diritto pubblico terza editore 1990. Zanichelli, 1 Norma in materia di tutela delle minoranze linguistiche, kézirat 157. számú törvénytervezet.

ANDREA TRIFUNOVITS SITUATION OF MINORITY GROUPS IN ITALY

This paper presents the development of constitutional status and legal defence of national minorities in Italy in the course of the 20th century. It examines separately the various minority groups, Albanians, Catalans, Greeks, Sardinians, Frenchmen, Ladinians, Occitans, Croatians, Germans and Slovenians. There are important differences in extension and codification of minority rights between the various regions of Italy. While legal status of Germans in Trentino-Alto Adige is considered as an enviable example in all Europe, Occitans in Piedmont, Ladinians in Veneto or Albanians in Molise and Puglia are hardly provided of the right of public use of their mother tongue.

The author examines in more details the legal condition of Slovenians in Friuli-Venezia-Giulia. Rights of this minority formed after World War II are guaranteed by several sources of right, but in reality rights to the use of their mother tongue in administration and institution, determined by international treaties and by regional constitution, have asserted themselves in different degree in the various localities. The last chapter of this paper gives an account of the draft bill presented on 19 April 1993 to the Italian Parliament on unification of minority rights in the country.